

**ЕКОНОМІКО-ІСТОРИЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника»
Міністерства освіти і науки України
Кафедра обліку і аудиту
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Тел. 596003
e-mail: valentuna-ya@i.ua

Вступ. Налагодження ефективного перспективного розвитку сільського господарства не можливе без детального дослідження сучасних особливостей становлення аграрних формувань та без ґрунтового вивчення історії попереднього розвитку сільських осередків. Саме пізнання історії становлення аграрного виробництва дозволяє виявити певні особливості, залежності та перспективи розвитку господарюючих суб'єктів на сучасному етапі.

У цьому аспекті погоджуємось з ідеєю відомого науковця-аграрника, філософа та історика Ю.Ф. Новикова, що “життя людського суспільства – процес в часі, тому всі науки, які його вивчають повинні бути історичними” [1, с. 15].

Питанням дослідження історичних передумов розвитку економіки сільського господарства присвячують свої праці такі відомі вчені: І. Баланюк, В. Бордюк, К. Васьківська, М. Герасименко, М. Долішній, М. Зубець, Б. Лановик, М. Лендел, Р. Матейко, Ю. Новиков, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. Проте залишається багато не повністю вивчених питань, що стосуються особливостей історичного розвитку сільськогосподарського підприємництва у Карпатському регіоні.

Постановка завдання. На даному етапі наукової роботи поставлено основне завдання – пізнання теоретико-історичного аспекту становлення сільського господарства Карпатського району. Суть цієї визначальної мети розкривається через вивчення економічної історії розвитку системи аграрних

відносин задля виявлення важливих сутнісних тенденцій, особливостей, позитивних і негативних характеристик у процесі становлення сільськогосподарського механізму та врахування їх у плануванні і розробці стратегії збалансованого розвитку аграрних підприємств та якісного зростання сільських територій.

Результати. Проведення комплексного огляду історії розвитку сільськогосподарського виробництва Карпатського району є складним і неоднозначним процесом. Це, перш за все, пов'язане з тим, що сучасні Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська та Чернівецька області, в певні періоди знаходились під владою різних країн, зокрема Польщі, Австрії, Угорщини, Великого Князівства Литовського, Росії. Тому під впливом відмінних політичних інтересів окремих держав на теренах сучасних західних областей проводилися різні за сутністю та глибиною аграрні реформування. З огляду на це, подібно до інших науковців зокрема І.Ф. Баланюка, І.К. Васюти, М.А. Лендела, М.І. Долішнього, С.І. Злупко, М.В. Щурика, історія розвитку даної території розглядається відокремлено на певних територіях та в розрізі найважливіших реформаційних періодів.

У цьому аспекті найперше доцільно виділити аграрні реформи в Галичині під час її перебування під Австрією.

Аграрні реформи цього періоду в цілому можна охарактеризувати як позитивні з огляду на наміри влади покращити стан селянства Галичини. Ці зміни започатковані у 1772-1789 рр. ерцгерцогинею Австрії Марією Терезією. Необхідність здійснення реформ на селі була зумовлена складним, занепадаючим станом сільського господарства та сільських жителів Галичини за часів перебування під владою Польщі (до переходу земель під владу Австрії). Правлячий імператор Австрії Йосип II вважав, що тодішній селянин – це нещасне створіння, яке існуючи фізично, нічого, крім образу людини, більше немає [2, с. 18].

З метою подолання економічної відсталості селянства Галичини Австрійська монархія здійснила реформу. Основними напрямками покращення становища на селі Галичини відповідно до політики австрійської влади були:

обмеження влади шляхти стосовно панщинних і земельних відносин з кріпосними; захист селян від свавільного знуцання шляхти; зменшення та нормування панщини; зміцнення повинностей і поборів з селян; оголошення частини земель навічно селянськими [3, с. 64-67].

Водночас, захищаючи галицьких селян від знуцань польської шляхти, австрійська монархія залишила селянина залежним кріпаком.

Наступним важливим кроком у реформуванні аграрного укладу на території західних областей були спроби земельних реформ Західноукраїнською Народною Республікою. У цьому аспекті було ухвалено Закон про земельну реформу від 14.04.1919 р. [4, с. 55]. Основне положення даного нормативного акту передбачало покращення становища бідних сільських жителів шляхом надання їм земельних наділів. Останні пропонувалось конфісковувати у поміщиків, єпископів, церковних та монастирських дворів (понад лімітний розмір). Частина забраних земель повинна була віддаватись найбіднішим селянам, а інша складова конфіскованого земельного фонду залишалася у розпорядженні держави. Даний Закон не було впроваджено у практику з незалежних від Західноукраїнської Народної Республіки причин, оскільки територія Галичини знову попала у володіння до Польщі [4, с. 146-180].

Окремою сторінкою економічної історії розвитку в Карпатському регіоні на початок ХХ ст., були земельні реформування у Східній Галичині у 1919-1938 рр. Ці території перебували під владою Польщі. Польський уряд у 1919-1925 рр. прийняв ряд нормативних актів спрямованих на розвиток осадництва, яке полягало у глибокому проникненні в сільське господарство Галичини вихідців із Польщі [5, с. 24-28]. У результаті польські колоністи захопили кращі в природноекономічному аспекті українські землі. Подальша аграрна політика Польщі покращувала становище великих поміщиків і куркулів, водночас погіршуючи становище дрібного селянства.

У цей період спостерігається приріст виробництва сільськогосподарської продукції, його інтенсифікація, технологічне оснащення господарювання, що сприяло налагодженню ефективного аграрного розвитку.

Починаючи з 1929 р., в сільському господарстві Західної України почалась економічна криза, зумовлена кризою перевиробництва у промисловості. Тривала вона до 1935 р., і характеризувалась погіршенням фінансово-результативних та виробничо-господарських показників діяльності агровиробників [6, с. 22-29].

Після шестирічного періоду занепаду аграрного сектора у 1935 р. почався новий період його розквіту, зокрема збільшуються обсяги виробництва, продуктивність праці та ефективність господарювання загалом. Проте всі ці події життя селянина кардинально не змінили, оскільки майнова нерівність між поміщиками і селянами залишалась без змін. Подібні тенденції щодо розвитку аграрних відносин спостерігались і на інших західноукраїнських землях, які у 20-30 рр. перебували під владою Румунії і Чехословачії [7, с. 406].

Ще одним важливим етапом у розвитку сільського господарства Західної України, було поширення кооперації у 1920-30-х роках [8, с. 162-169]. У цей час на теренах аналізованих областей діяли універсальні кооперативи, зокрема сільські виробничі селянські господарства, господарсько-споживчі та закупівельно-збутові. Такі організаційні утворення набули значного поширення, і в цілому характеризувались, як ефективно діючі формування [7, с. 410-414].

Більшість з описаних вище історико-економічних подій становлення українського села стосувались території Галичини, тобто основних частин Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Закарпатська область внаслідок політичних подій минулого, часто перебувала під владою інших суб'єктів ніж Галичина. Тому окремим сегментом нижче розглянуто історія розвитку сільського господарства на території Закарпатської області за той період коли вона була під владою іншої держави ніж усі інші області Карпатського регіону.

Аналогічно як і в Галичині однією з перших аграрних реформ на Закарпатті була Урбаріальна реформа австрійської ерцгерцогині Марії Терезії, що у 1767-1785 рр., проводилась в Угорщині, до складу якої входило Закарпаття. Вихідні положення даної реформи були подібними до її перебігу в

Галичині, і теж вона не досягла свого позитивного значення. В результаті становище селян лише погіршилось [9, с. 14-16].

Подібною за наслідками була друга аграрна реформа в Закарпатті у 1848 р. У цей час відбулось скасування кріпосного права, спостерігалось піднесення економіки і суспільного розвитку. Проте за висновком М.А Лендєла становище дрібного селянства не покращилось [10, с. 96-97].

Окремі заходи щодо реформування на селі були здійсненні в кінці ХІХ століття, під час утворення Угорської радянської республіки, куди ввійшло Закарпаття. У той час актуальними були питання щодо націоналізації поміщицьких володінь. Але короткотерміновість існування тодішньої влади (близько 1,5 місяця) унеможливило здійснення таких дій.

Позитивні наміри щодо покращення становища селян шляхом забезпечення бідних жителів землею спостерігались в Закарпатській області у 1919 р., коли вона увійшла до складу Чехословачії.

Великого удару зазнали закарпатські селяни під час угорсько-фашистської окупації. І лише у 1945 році з утворенням Народної Закарпатської України аграрні реформування спрямувались у багатообіцяючий для селян напрям.

Подальший розвиток сільського господарства в Західних областях характеризується негативними аспектами, оскільки ціла низка несприятливих подій (Велика вітчизняна війна, голодна криза 1946-47 рр., низький рівень механізації), спричинили падіння обсягів виробництва, його ефективності та погіршення рівня життя на селі. Повоєнне відродження аграрного сектора проходило складно і з великими втратами.

В кінці 1940-х рр. на західних землях почався процес масової колективізації. Так в цей період близько 96 % селянських господарств було перетворено на колгоспи.

Деяке покращення становища сільськогосподарського сектора відбулося в середині 50-х років, коли держава цілеспрямовано допомогла селянам.

Наступні дії радянської влади щодо регулювання АПК сприяли ефективному розвитку селянами господарювання, зокрема, це підтверджується ростом інвестицій, результативності діяльності, підвищенням продуктивності

праці, урожайності культур та продуктивності тварин, збільшенням валового виробництва тощо.

Висновки. Здійснений історичний ракурс становлення сільськогосподарського підприємництва в регіоні Карпат в розрізі аграрних реформувань дозволив зробити такі узагальнення:

– по-перше, практично усі здійснені реформи в аграрній сфері не були реалізовані в повній мірі, і тому не принесли очікуваних результатів;

– по-друге, впродовж здійсненого історичного екскурсу, становище простого селянства було важким, трудомістким та нестабільним.

Очевидно, що саме постійно складне становище сільського господарства та селянина, відсутність очікуваних позитивних змін від проведених реформ в регіоні створили негативні вихідні передумови сучасного етапу розвитку сільськогосподарського підприємництва.

Бібліографічний список

1. Новиков Ю.Ф. ХХІ-ий: стать или не быть / Ю.Ф. Новиков. – Запорожье: ЗГУ, 1999. – 695 с.
2. Герасименко М.П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства / М.П. Герасименко. – К: Видавництво Академії Наук України РСР, 1959. – 380 с.
3. Зубець М.В. Аграрна політика і макроекономічні відносини в аграрному секторі України: в чотирьох томах. Т.3. / М.В. Зубець, В.А Вергунов, В.І Власов. –К.: ННЦІАС, 2006. – 358 с.
4. Історія народного господарства Української РСР: У 3 т. Т. 3. – К.: КНЦ, 1983. – 460 с.
5. Баланюк І.Ф. Науково-прикладні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат / І.Ф. Баланюк. – К.: ІАС, 2000. – 104 с.
6. Бордюк В. Результативність економічних реформ в Україні / В. Бордюк // Економіка України. – 1994. – № 7. – С. 22–29.

7. Васюта І.К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до воз'єднання (1918-1939) / І.К. Васюта. – Львів: Вища школа, 1978. – 260 с.
8. Калініченко В.В. Селянське господарство України в до колгоспний період (1921 – 1929 рр.) / В.В. Калініченко. – Харків: Знання, 1991. – 240 с.
9. Ілько В. Закарпатське село на початку ХХ ст. (1900 – 1919 рр.) / В. Ілько. – Львів: Світ, 1973. – 184 с.
10. Лендел М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність / М.А. Лендел. – Ужгород: Патент, 1999. – 275 с.

List of literature

1. Y.F. Novikov XXI: to be or not be. Zaporizhia: ZHU, 1999. Print.
2. M.P.Herasymenko. Agrarian relations in Galicina during the crisis corvee economy. Kyiv, Ukraine Publisher Academy of Sciences USSR, 1959. Print.
3. M.V. Zubec, Verhunov V.A., V.I. Vlasov. Agricultural policy and macro-economic relations in the agricultural sector of Ukraine: in four volumes. T.4. Kyiv: NNTSIAYE, 2006. Print.
4. History of the economy Ukrainian SSR: In 3 vol. T. 3. Kyiv: KSC, 1983. Print.
5. I.F.Balanyuk. Scientific and applied aspects of agrarian relations in the Carpathian region. Kyiv: IAYE, 2000. Print.
6. V.Bordyuk "The impact of economic reforms in Ukraine" Ukraine's economy. № 7. (1994): 22-29. Print.
7. I.K.Vasyuta Socio-economic relations in the rural areas of Western Ukraine to Reunification (1918-1939). Lviv: High School, 1978. Print.
8. V. Kalinichenko Farm to farm in Ukraine period (1921 - 1929 years.). Kharkov: Knowledge, 1991. Print.
9. V. Ilko Transcarpathian village in the early twentieth century. (1900 - 1919 years.). Lviv: World, 1973. Print.
10. M.A.Lendyel. Agrarian relations in Transcarpathia: lessons from the past and the present. Uzhgorod: Patent, 1999. Print.

Анотація.

Якубів В.М.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

**ЕКОНОМІКО-ІСТОРИЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

У статті досліджено історію становлення сільськогосподарського підприємництва Карпатського регіону з точки зору економічної результативності. Генезис розвитку агроформувань висвітлено через призму проведених аграрних реформувань на території Карпат, що дозволило встановити взаємозв'язок між тенденціями історичного поневолення території та підйомами і спадами у розвитку сільського господарства. За результатами дослідження встановлено, що усі проведені аграрні реформування в регіоні Карпат не дали очікуваних результатів та часто не були закінченими, що забезпечило формування негативних економіко-історичних передумов для сучасного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: економіко-історичні умови, сільськогосподарське підприємництво, аграрні реформування, економічні результати, сільське господарство.

Annotation.

Yakubiv V.M.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**ECONOMIC AND HISTORICAL CONDITIONS OF FORMATION OF
AGRICULTURAL BUSINESS OF CARPATHIAN REGION**

This article explores the history of development of agricultural businesses in the Carpathian region in terms of economic performance. The genesis of agricultural enterprises covered through the prism of agrarian reforms conducted in the Carpathians, which allowed us to establish the relationship between historical trends servitude area and ups and downs in agricultural development. The research found that all agrarian reform carried out in the Carpathian region did not give the expected results and often were not completed, which ensured the formation of negative economic and historical background to the development of modern agricultural enterprises.

Keywords: economic and historical conditions, agricultural business, agricultural reform, economic results, agriculture.

Дані про автора:

Якубів Валентина Михайлівна – д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника». Тел. 0666075609, e-mail: valentuna-ya@i.ua.